

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

Досліджено динаміку розвитку фермерських господарств в умовах ринкових відносин. Проаналізовано групування їх за розміром земельних площ з метою проведення аналізу ефективності виробництва за групами фермерських господарств.

Постановка проблеми

Ринкові перетворення в економіці України обумовили формування багатуокладної системи господарювання в аграрному секторі, де, поряд з державними, приватними, орендними підприємствами, господарськими товариствами, виробничими кооперативами, отримали розвиток фермерські господарства. Вже усвідомлено, що фермерські господарства є однією з ефективних форм господарювання, надійним засобом вирішення продовольчої проблеми суспільства.

Розвиток фермерського устрою проходить практично без глибокого економічного обґрунтування раціонального використання ресурсів і оцінки ефективності спеціалізації господарств. Глибокого вивчення потребує теоретичне та методологічне обґрунтування основних аспектів розвитку виробничо-господарської діяльності фермерських господарств, визначення оптимальної виробничої структури та співвідношення галузей. Щоб вирішити це питання, необхідно розглядати його в комплексі, де задіяні економічний механізм господарювання, технологічні рішення і правові норми, економіко-математичні методи, засновані на ґрунтовних наукових дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Останнім часом в економічній літературі значна увага приділяється вивченню проблем, пов'язаних з організацією та розвитком фермерських господарств як однієї із форм господарювання у процесі ринкових перетворень в аграрній економіці. Розробці теоретичних і прикладних положень становлення та функціонування фермерських господарств в Україні присвятили свої дослідження відомі вітчизняні вчені-економісти П. Березівський, В. Зіновчук, П. Канінський, І. Коновалов, О. Крисальний, В. Липчук, П. Макаренко, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Л. Молдаван, О. Онищенко, П. Саблук, Г. Черевко, О. Шестопаль, В. Юрчишин та ін.

Проте, ряд питань залишається невирішеними. Більш глибокого вивчення потребує теоретичне та методологічне обґрунтування економічної ефективності спеціалізації й реорганізації виробничої структури фермерських господарств.

Об'єкти та методика досліджень

Розробку оптимальної виробничої структури фермерських господарств потрібно проводити в залежності від розміру підприємства. Об'єктом дослідження є процес розвитку фермерських господарств в Україні.

У ході досліджень використані такі методи, як абстрактно-логічний (дослідження груп фермерських господарств в залежності від земельної площі), статистико-економічний (дослідження пріоритетності вирощування різних сільськогосподарських культур фермерськими господарствами), розрахунково-конструктивний (виявлення перспектив створення оптимальної виробничої структури).

Результати досліджень

Важливе місце серед форм ведення сільськогосподарського виробництва в Україні займають фермерські господарства, які в усьому світі є ефективною формою ведення виробництва сільськогосподарської продукції. Фермерство в Україні з перших років свого становлення привертало до себе увагу у вітчизняній науці. Але в роки становлення фермерства в Україні було неможливо узагальнити досвід його становлення і функціонування. Перші дослідники фермерства в Україні лише описували бажаний економічний розвиток аграрного виробництва в контексті приватного господарювання.

За роки реформ у вітчизняному аграрному секторі економіки накопичено практичний досвід становлення фермерства, що дає змогу оцінити роль і місце його в сучасній моделі аграрної економіки, виявити основні тенденції в його становленні та проблеми, які необхідно вирішити для подальшого розвитку.

Основне питання подальшого розвитку фермерства полягає в такій парадигмі: який оптимальний розмір повинно мати фермерське господарство та яким чином має бути організована його виробнича структура.

Дослідження свідчать, що в ефективному веденні виробничої діяльності фермерських господарств, як і інших сільськогосподарських підприємствах, провідне місце має розмір землекористування. Певне уявлення про розвиток фермерства в Україні у кількісному і потенційному аспектах дають дані рис. 1.

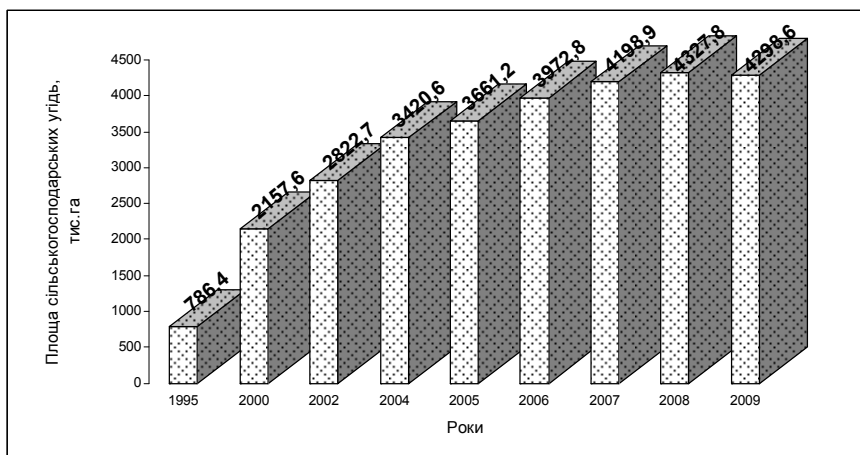

Рис. 1. Динаміка земельних площ, що використовуються фермерськими господарствами в Україні

Джерело: побудовано за даними [6, 7].

Згідно зі статистичними даними, на 1 липня 2009 р. у користуванні фермерських господарств знаходилося близько 4,3 млн га сільськогосподарських угідь, у тому числі орних земель – близько 4,16 млн га. В цілому, від загальної площі сільськогосподарських земель в країні (36,6 млн га) українські фермери обробляють приблизно 11,7 %. Дані діаграми дають підставу стверджувати, що за 1995–2008 рр. площа сільськогосподарських угідь (у т.ч. рілля) у користуванні фермерськими господарствами збільшувалася. В той же час, у 1995 р. фермери мали у розпорядженні менше 786,4 тис. га землі, а у 2000 р. – 2,61 млн га; це було найбільше зростання земельного фонду фермерів за останніх 10 років.

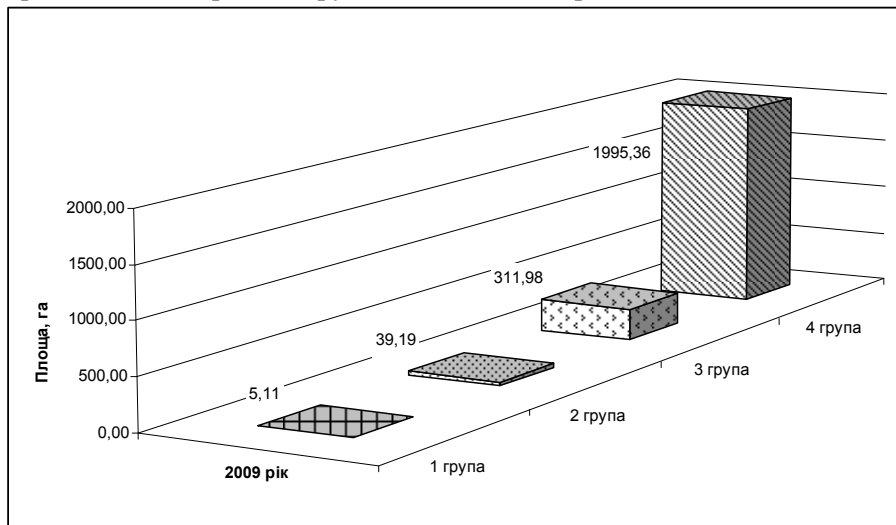
Таблиця 1. Групування фермерських господарств в Україні за розміром сільськогосподарських угідь

Групи господарств	Кількість господарств				2009 р. у % до 2008 р.
	одиниць		у % до загальної кількості		
	2008 р.	2009 р.	2008 р.	2009 р.	
1	2	3	4	5	6
Господарства, що мали сільськогосподарські угіддя	38302	37807	100	100	98,7076
у т.ч. площею, га					
до 1,0	324	339	0,85	0,90	104,63
1,1–3,0	2451	2442	6,40	6,46	99,63
3,1–5,0	2830	2813	7,39	7,44	99,40
5,1–10,0	3873	3838	10,11	10,15	99,10
Всього за 1-ю групою	9478	9432	24,75	24,95	99,51
10,1–20,0	4802	4698	12,54	12,43	97,83
20,1–50,0	13328	13145	34,80	34,77	98,63
50,1–100,0	4072	3984	10,63	10,54	97,84
Всього за 2-ю групою	22202	21827	57,97	57,73	98,31
100,1–500,0	4778	4709	12,47	12,46	98,56
500,1–1000,0	1046	1038	2,73	2,75	99,24
Всього за 3-ю групою	5824	5747	15,21	15,20	98,68
1000,1–2000,0	562	565	1,47	1,49	100,53
2000,1–3000,0	128	125	0,33	0,33	97,66
3000,1–4000,0	51	58	0,13	0,15	113,73
більше 4000,0	57	53	0,15	0,14	92,98
Всього за 4-ю групою	798	801	2,08	2,12	100,38

Джерело: розраховано за даними [6, 7].

Наведені дані свідчать, що переважна кількість фермерських господарств має сільськогосподарські угіддя площею до 100 га (82,7% від загальної кількості

фермерських господарств), тобто відносяться до невеликих. Середній розмір фермерських господарств за групами наведено на рис. 2.

Рис. 2. Середній розмір фермерських господарств за групами землекористування, га

Джерело: власні розрахунки

Середні розміри фермерських господарств значно відрізняються за групами. В першій групі господарств (24,95% від загальної кількості, за даними 2009 року) середня площа складає лише 5,11 га, в другій (57,73% від загальної кількості, за даними 2009 року) – 39,19 га.

Кількість фермерських господарств та їх земельні площі характеризують цю форму господарювання у потенційному аспекті. Однак, з економічної позиції, більше значення має їх продуктивність. У табл. 2 наведені дані щодо виробництва валової продукції сільського господарства фермерськими господарствами.

Таблиця 2. Виробництво валової продукції сільського господарства фермерськими господарствами України

Показники	Роки							2009 р. у % до 2005 р.
	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	
У порівнянних цінах 2005р., млн грн								
Валова продукція – всього	583,3	1308,5	3424,6	4097,0	3477,2	5921,4	5074,9	148,2
у тому числі: продукція рослинництва	452,8	1156,3	3101,8	3660,0	2884,9	5263,1	4393,6	141,6

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
продукція тваринництва	130,5	152,2	322,8	437,0	592,3	658,3	681,3	211,1
У відсотках до підсумку								
Валова продукція – всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
у тому числі:								
продукція рослинництва	77,6	88,4	90,6	89,3	83,0	88,9	86,6	95,6
продукція тваринництва	22,4	11,6	9,4	10,7	17,0	11,1	13,4	142,6
У відсотках до загального обсягу в Україні								
Валова продукція – всього	0,6	1,7	3,7	4,3	3,9	5,7	5,0	135,1
у тому числі:								
продукція рослинництва	0,9	2,7	5,7	6,7	5,8	8,1	7,1	124,6
продукція тваринництва	0,3	0,4	0,8	1,1	1,5	1,7	1,7	212,5

Джерело: розраховано за даними [7].

За даними таблиці можна зробити висновок, що продукція фермерських господарств займає невелику частку у загальному обсязі виробництва, але в динаміці ця частка постійно зростає, що є позитивною тенденцією. Одним з головних показників ефективності виробництва сільськогосподарської продукції є урожайність. Проведемо аналіз урожайності основних сільськогосподарських культур у фермерських господарствах з різним розміром земельної площі.

Таблиця 3. Урожайність основних сільськогосподарських культур у групах фермерських господарств України за розмірами землекористування

Площа фермерських господарств, га	Кількість господарств				Урожайність, ц/га		
	одиниць		у % до загальної кількості		2008 р.	2009 р.	2009 р., в % до 2008 р.
	2008 р.	2009 р.	2008 р.	2009 р.			
1	2	3	4	5	6	7	8
Зернові та зернобобові культури							
до 50,00	18545	19114	72,3	72,7	22,8	18	0,79
50,01–100,00	2480	2584	9,7	9,8	25,5	20,4	0,80
100,01–250,00	2424	2401	9,5	9,2	27,3	21,5	0,79
250,01–500,00	1209	1216	4,7	4,6	29,4	23,8	0,81
500,01–1000,00	691	678	2,7	2,6	32,5	26,4	0,81
більше 1000,00	292	297	1,1	1,1	35	28,3	0,81
Кукурудза на зерно							
до 50,00	3227	2812	78	78,7	33,1	31,7	0,96
50,01–100,00	421	377	10,2	10,5	37,5	38,2	1,02
100,01–250,00	335	280	8,1	7,8	42	38,2	0,91

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6	7	8
250,01–500,00	120	76	2,9	2,1	44,2	49,4	1,12
500,01–1000,00	25	21	0,6	0,6	39,6	39,1	0,99
більше 1000,00	11	9	0,2	0,3	45,2	54,9	1,21
Соняшник							
до 50,00	9969	9187	74,6	74	10,5	10,6	1,01
50,01–100,00	1475	1365	11	11	12,6	12,6	1,00
100,01–250,00	1235	1207	9,3	9,7	13,5	13,5	1,00
250,01–500,00	466	443	3,5	3,6	14,6	15,2	1,04
500,01–1000,00	159	164	1,2	1,3	16,2	16,2	1,00
більше 1000,00	59	55	0,4	0,4	16,5	15,5	0,94
Цукрові буряки (фабричні)							
до 50,00	457	355	79,5	78,9	256,6	260,7	1,02
50,01–100,00	63	54	10,9	12	270,7	252,5	0,93
100,01–250,00	40	32	7	7,1	330,7	263,4	0,80
250,01–500,00	10	5	1,7	1,1	352	227,8	0,65
більше 500,00	5	4	0,9	0,9	382,3	177,3	0,46

Джерело: розраховано за даними [6, 7].

Дані табл. 3 свідчать, що в господарствах з більшою площею вища урожайність основних сільськогосподарських культур. Це обумовлено, насамперед, малою забезпеченістю невеликих господарств сільгосптехнікою; стримуючим фактором у розвитку багатьох фермерських господарств є недостатня технічна оснащеність їх, особливо комбайновим парком і вантажними автомобілями [2].

Висновки

Основними стратегічними цілями розвитку фермерських господарств потрібно вважати: утвердження фермерства як необхідної форми господарювання; зростання кількості фермерських господарств і нарощування їх виробничого потенціалу; зміцнення позиції на ринку; визначення оптимальної виробничої структури та співвідношення галузей; забезпечення розширеного відтворення фермерських господарств. Продукція фермерських господарств займає невелику частку у загальному обсязі виробництва, але в динаміці ця частка постійно зростає, що є позитивною тенденцією.

Перспективи подальших досліджень

Розробка методики визначення раціональних розмірів фермерських господарств, їх виробничої структури дасть можливість підвищити використання ресурсного потенціалу, знизити рівень виробничих витрат на продукцію і, відповідно, підвищити рівень доходності.

Література

---

1. Баланюк І.Ф. Формування власника землі в аграрному секторі економіки: монографія / І.Ф. Баланюк, П.Є. Матковський. – Івано-Франківськ: Вид. Прикарпатського нац. ун-ту. ім. Василя Стефаника, 2010. – 201 с.
  2. Бурик А.Ф. Організація і функціонування фермерських господарств: навч. посібник / П.К. Бечко, А.Ф. Бурик, І.А. Бутило; за ред. В.О. Єщенка та А.Ф. Бурика. – К.: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2007. – 400 с.
  3. Кордоба О.М. Розвиток фермерських господарств у приміській зоні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О.М. Кордоба. – Львів: ЛНАУ, 2009. – 20 с.
  4. Кропивко М.М. Розвиток матеріально-технічної бази селянських (фермерських) господарств / М. М. Кропивко // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С.65–69.
  5. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки / П.М. Макаренко. – К.: ННЦАЕ, 2005. – 682 с.
  6. Статистичний щорічник «Сільське господарство України» за 2008 рік / Держ. комітет статистики України. – К., 2009. – С.150–168.
  7. Статистичний щорічник «Сільське господарство України» за 2009 рік / Держ. комітет статистики України. – К., 2010. – С.156–174.
  8. Томич І.Ф. Терниста дорога українського фермера: до 20-річчя фермерського руху (історія становлення та розвитку АФЗУ) / І.Ф.Томич. – К.: ВД"Авіцена", 2010. – 288 с.
  9. Шebаніна О.В. Оптимізація розмірів фермерських господарств та її вплив на рівень використання їх виробничого потенціалу / О.В. Шebаніна, Ю.А. Воюєва // Вісн. аграр. науки Причорномор'я. – 2008. – Вип. 3(46). – С.3–13.
  10. Шульський М. Г. Фермерство: проблеми становлення і розвитку / М.Г. Шульський. – Львів: Волин. обл. друк., 2004. – 391 с.
-
-